

**Глава из книгата на Веселин Панайотов
„Пристрастен свидетел“, предложена за издаване през 2012 г.**

**Историята бие камбаните, буни се и претендира.
Цялата, пълната, непринудената Истина –
новата клетва на историците.**

Навлизаме в земеръсните зони. Те са такива, каквито авторите на списанието са ги пресъздали на неговите страници.

Най-напред - в историята!

Сред венцехваления и надута патриотарска патетика изведнъж в дисонанс се издига друг невероятно решителен глас и се разгръща друга проникателна и отрезвяваща мисъл.

Тъмната страна от миналото на българската държава. Ако не прогледнем в нея и не я премелим в себе си и не я отхвърлим от себе си, то и занаят ще продължат да ни дебнат опасности. Мракът от далечното, но и от по-близкото минало, е сведен до едно обвинение: предателство!

Да, предателството, е съществувало в хилядолетието и то не е на народа, а на част от управниците. Народът ни въпреки всичко е устоявал. Народът ни се е запазил. Грехът е бил на овластените.

С изобличителен пръст са посочени имената на призованите на съд пред съвременето. В списъка са включени личности още от времената на Първото българско царство, създадено в сегашните ни земи и продължава да се попълва през следващите столетия: хан Сабин и приближените му се приютяват във Византия; боили от разядената българска държава донасят на византийския василевс; болярите, бунят народа ни след покръстването; Арон, братът на Самуил, сторонник на византийската политика; епископът на Видин и видинското духовенство при завземането на града от византийците; патриарха Давид, Мария, вдовицата на българския цар Иван Владислав, които държат да се сложи оръжие пред противника; родоотстъпникът Алусиян, син на Иван Владислав, ослепил Петър Делян, вожда на въстанието от 1040 г., и още черни души от времената на първите бунтове срещу турските поробители, на четничеството, на априлското въстание, на руско-турската война, а и през третото българско царство.

В търсене на причините за предателствата в българската история бива обрисуван образът на предателя и на предателите. Запокитени са убийствени думи срещу част от българските политически водачи. Това са хора, на които е липсвала нравствена издръжливост в критични моменти; със склонните към преклонение пред по-силния и с духовна нагласа за родоотстъпничество и вероподаничество. Някои от тях са заслепени от амбиция за власт, от гения на завистта и от ненаситна жажда за лично

благополучие; личности от йерархичната стълбица, поблазнени от пари, високи длъжности и титли при врага и поробителя.

Три силни послания проникват и отзвучават в ума на читателя:

Първо: Запазването на българския народ като самобитна етническа единица, отстояването на българщината не се дължат толкова на държавата, колкото на онзи несломим български дух, ревностно поддържан от неговите низини, чужди на предателството и в мир и в най-тежки изпитания. Той, народът и в частност неговите низини, са проявявали всеотдайно родолюбие и са опазвали и са спасявали неведнъж българската земя и българската племе, като са следвали винаги своите истински водачи, а не родоотстъпниците и предателите.

Второ: Във време, когато господстващата власт и идеология хвърляха върху българската буржоазия всички възможни исторически вини, от трибуната на списанието се чуват различни думи. Историята на българското възраждане показва, че буржоазията във всички свои крила не само не беше изменила на освободителното дело, а че тя беше начело на просветното движение и борбата за самостоятелна църква, участваше или подпомагаше бунтовете и четите, влизаше в революционните комитети, ръководеше априлското въстание и играеше прогресивна и революционна роля. Опровергава се политическата пропаганда, говорител на конюнктурата и на дилетантите в историческата наука.

И все пак е имало класа предател, но тя е друга. Това са срасналите се с отоманската икономика и държава български чорбаджии.

Трето и не последно по важност. Видимата цел е изказана по-горе, но невидимата има не по-малко значение. В нея е въплътен стремежът да се вдъхне още по-голяма ненавист към предателите в нашата история, за да бъде предателството окончателно изкоренено и да не се среща нивга в живота ни. Именно затова са изказани поразяващи думи за българските политически водачи. Злъчта всъщност е насочена срещу съвременната, управляваща България партийна номенклатура и срещу антинационалната идея, изказана на пленум на ЦК на БКП през пролетта на 63 г. от Живков, за отказ от българския суверинитет и за включване на България в СССР.

Живков ли или антиживковистите са писачите и глашатаите на мерзкото предложение, прелива днес от ирония въпроса на академик Васил Гюзелев, съавтор на Николай Генчев при сътворяване на тази не щадяща измяната статия. И даже генералния секретар да е изказал гласно подобна мисъл, дали е било искрено или е бил един от похватите му да се притисне Москва. Той и нашата статия използва за това притискане.

Целта на публикацията в списанието не е нацелена за разкриване на историческия детайл или на историческия виновник в единствено число.

Целта беше гръмкото „Не!“ на подготвяната измяна от лидерите на управляващата партия, от управляващите България и списанието го каза

без колебание чрез Генчев и чрез Гюзелев. Нито заглавието на статията, нито прицела ѝ, нито авторите бяха случайно подбрани и „не”-то се чу.

Чувате ли го днес? Тогава, по време на разгръщащия се социализъм „не”-то беше изречено.

В доизясняването на явлението на пръв поглед няма разминаване между застъпените принципи от двамата автори и дообогатяващите трактовката статии. Към предателство и към образа на предателя се търсят и допълнителни гледни точки. Подчертава се, че една от най-долните страни на това престъпление, е че то се проявява най-вече във върховите моменти на напрежение и че предателят има свой “капитал”, който да занесе на противника. Понякога в основата на тази грозна дейност лежат мизерността на българските условия на живот и многовековното робство, които развиват отрицателните инстинкти на личността.

Съществуват и обратните примери. Злобната цялостна мобилизация на индивида развива у него неподозирани сили и ненадейни способности. Но предателят си остава предател и хуманитарната склонност на човек да прощава не включва предателството.

Прозвучава и някаква странен, несвойствен мотив. Заговорва се за предателството в определен съвременен аспект. За социализма, който създава материално и идейно единство на народа и прави предателството рядко явление на хора, продали себе си на чужди държави. Такава трактовка донякъде е поносима. Допустимо е да забръснеш с метлата и да направиш леко замитане за заблуждаване на властта.

Но абсолютно чуждия звук се превръща в кресчендо. Грехът на предателството, като проява на властниците, се прехвърля от тях към безвластните, към гонените, преследваните и в много голяма степен обезправените. То, това предателство, било рядко явление в епохата на т. н. социализъм. Но за обща радост само десетки са родоотстъпниците, продавали себе си на чужди държави и на чуждата нам идеология.../Имало е при нас и такъв автор /

И така значи... лошите предавали социализма на капитализма, а не било онова генералното предателство, което се опитаха да подготвят и обосноват пред очите на всички социалистическите ни водачи. Капитализмът – виновен! А не е ли бил виновен страхът на изказалия подобни твърдения?... А може би друго по-страшно от самия страх: идеология, интерес, изпълнение на поръчка и какво ли не още...

Дано подозренията да не са прекомерни и упрекът да си остане възможно най-мекият – прах в очите на управляващите след изговарянето на тежките истини.

В по късните броеве настъпва бумът на претенцията на историците, която се представя като претенция на миналото към настоящето и още повече към бъдещето.

При Фол миналото звучи със своите двупосочни послания. Най-напред изучавайки го, ние трябва да съумяваме да отделяме онова, което ни пречи от онова, което ни помага и да заложим на положителното начало. Изследвайки историята, ние трябва да изследваме и себе си и така да достигаме и да усъвършенстваме българското ни самосъзнание и самочувствие. Това са истинските, непреходните критерии за приемане и отхвърляне на чужди влияния. Тях авторът не само нарича вносни, но и ги характеризира като натрапени. Бързо се развиват онези народи, които истински се познават. Ако се видим истински като българи, тогава на тази основа бихме могли да трупаме всичко, което ни е необходимо.

А кои всъщност сме ние? Дали сме само новодошлите на полуострова или пък сме потомци на тези, които хилядолетия са живеели тук. И едното и другото. Силно преувеличен е грандиозният „варварски” погром. Между античността и средновековието няма бяло поле. Истината е в амалгамата между минало и бъдеще. От най-далечните си предци носим орфизма с неговия усет за безначалие и за безкрай. С усета му към природата, с дионисиевите шествия, с покланянето пред кръстове, които са инкрустирани в древните светилища.

В описанията за древността, излезли изпод перото на Фол, има и лирика, и тънък рисунък и философия

След началното стъпване на Балканите и взаимното оплождане на цивилизациите, освен битките за оцеляване и развитие на държавата, като духовно знамение се отбелязва едно изключително достижение.

Търновската художническа школа, която се отличава със спокойна нежност, със здраво чувство на реалистичните похвати при изобразяване на детайлите и с използването на живи модели. Истинско творческо възраждане сто и петдесет години преди италианския ренесанс.

Едрите наброски на историка хващат и будещия тревога и патос образ на българите от вековете на турското робство /никой в онези години още не смееше благородно да го окачестви като присъствие/. „Преклонена глава сабя не сече”, предателства, безогледно равнодушие... Но и... патетиката на Кочо Честименски, героизмът на Ангел Кънчев, възмъжаването чрез Левски, жертвената клада през април.

И всичко това е нарисувано от българския зограф.

Вглеждаме ли се днеска достатъчно проникателно в тези икони, за да избистрим чувства и мисли върху българската си историческа съдба, върху противоположностите, които ни разкъсват и върху упоритостта при устояването на турската асимилация и на гръцкото духовно претопяване? Въпросът „вглежда ме ли се” всъщност не е въпрос, а е императив. Той ни заповядва самоизследването като основен метод за самоосъзнаване.

Този камбанен звън през онези години е звънът на будителството. Той е и паисиевски, но съдържа и ново задължително разширяване на обзора. Българино, сроди се със съществуващите в миналото съвременни

ценности и с възможността не само да вдигнеш гордо глава, а и да допринесеш, да обогатиш, да се доразвиеш. Опознай себе си, за да получиш сили от себе си и да надминеш себе си.

Това е първата прокламация.

Година след нея камбаната се бие чрез статията на Николай Генчев „УЧИТЕЛКА НА ЖИВОТА, НО КОГА?“. Дошло е времето на шум унд драг-а - с рязко отхвърляне на грешките и с предизвикателен призив за гордо изправяне на главите.

Предателството – е първи знак на протеста. То само привидно прилича на самобичуване, но всъщност пряката му насоченост е и срещу съветизирането на България и срещу вечния виновник в историята ни – хората по върховете от вчера, че и до „днешния социалистически“ ден.

Вторият знак на протест е на Фол – за самоосъзнаване като българин чрез асимилиране на двупосочните истини на историята, чрез утвърждаване и отрицание. Внушенията са меки, завоалирани, дори лирични. Тъкмо затова те вдъхват усещане за осъществимост и дават възможност за непосредствено действие. Набляга се на градивната роля на историческото познание за надмогването на неприсъщи чужди влияния.

Третият по ред протест е „УЧИТЕЛКА НА ЖИВОТА, НО КОГА?“. Звучи като разгърната програма за национално възмогване и изисква радикални промени. Съдържа възгледи, преследвани и смазвани не един път, но оставащи живи. Те бавно просветляват главите на хората, затова прилагането им се е отлагало от десетилетие за следващо десетилетие.

Наша работа ли е това? Не са ли списанията на историците и техните форуми естествено място, където е най-подходящо да се обсъждат подобни теми. Откъде накъде ние ще публикуваме специализираните писания за по-близкото и по-далечното минало на нацията!

Възраждам веднага и тогава и днес. Няма основание списанието да не тълкува както кардинални философски проблеми, така и социологически и икономически. Тогава защо да се подминават проблемите на историческата наука. Младежта е най-жадна за история, понеже е призована да прави история.

И така: кой предлага тази програма - протест?

Талантът дошъл от провинциалното подчинение и послушание, с готовност да се докаже, чрез рвение и интелигентност, стигаща до перфектност, в изпълнение на политическата повеля и на организационната инструкция на центъра /ЦК на БКП, ЦК на ДСНМ и който и да е друг/. Но той само привидно приема подобно елементарно очакване с неговите ограничителни линии. Измъкването е през университета, през първоначалното аргатуване като асистент по История на БКП. Следва нов ход, но това пак е работа, писане на съгласия при вътрешно несъгласие, за да дойде мига на приплъзването към заветната История на България, но... до най-новата. Дисертацията е направо

кошмарна - за национализацията. Той обаче и с нея се справя, за да достигне до своята възраст и своето време – това на съзряването. Вече смело, с кръгзор и дълбочина авторът Николай Генчев се вкопчава в Българското възраждане и по-сетне в Културологията. Има нюх за свободни простори, за неочаквани отвори и проходи, за забранени райски градини. Всички подобни миражи само разпалват неговото въображение и го възбуждат едва ли не сексуално. Всичко това сътворява желани възможности, предвкусвани преживявания - да се дриблира и да се слаломира е толкова привлекателно. Това е рискът, увличащ, главозамайващ. Вихрогонът се буди. Човекът от провинцията, додрапал да стигне големия град, усеща новите сладости на свободата. Отдава им се до до безочие и до разюзданост. Като ответна реакция се поражда вражди и възторзи. Ръченицата, пируетите, джазовото разкършване в негово изпълнение радват окото, защото са заредени с артистична спонтанност и яркост. Абсолютна проява на необуздания кон. Лудува с вино, лудува с жени, а и виното и жените лудуват в него. Така се е правил хайдушкия епос! И най-вцепеняващото е тънкото овладяване на изкуството на тогавашните взаимоотношения. Дивата екзалтация можеше да навлече куртката на политическото общуване и политическата демагогия. Сигурно никак не е бил затруднен да се докопча до ключови хора, защото в повечето от случаите те самите жадуваха да се наврат като ключове в неговите ръце. За нас е чест да ти помогнем, да те измъкнем от тинята на политическите и идейни нападки, да те изкъпем, оневиним и спасим. За нас е чест, ако ни позволиш, а и без твоего позволение, да те славословим. И той умееше да ги дари с усмивка и тънка ласка. Умееше да се допре до тях, дори да ги прегърне и в момента на самата прегръдка да се изплъзне, за да запази за себе най-скъпоценното – голямата независимост. Те му дължаха, защото те не можеха да бъдат като него и затова се прекланяха – Тодор Живков, Милко Балев, Георги Атанасов, Людмила Живкова, Аксиния Джурова... Поименикът не свършва до тук.

Двама души, които най-истински знаеха и признаваха неговата цена, не намериха начин да зачетат заредената с човешки и политически потенциал, родолюбива и обаятелна личност.

Жельо Желев, който получи, много от него, без да успее /или да иска?/ да му се отплати. А първите години на опозиционната му младост бяха белязани от Безвъзмездното висше школо на Бачо Колю по идеите на свободата, по истината за българската история и по гениалността на апостола Левски. Същия този първоучител бе и всеотдаен личен приятел, от когото получи морална и действена подкрепа в битката с Тодор Павлов, а предполагам, че има принос и за завръщането му в София. Но като награда той беше изключен от полагане на основите на Клуба за гласност и преустройство, от ранното и от късното СДС, от първите исторически стъпки на прехода, от пряко участие в националната политика.

При бурното развитие на процесите през осемдесет и осма година всякакви опити да се обясни неговото неучастие в клубовете за гласност и демокрация с болестта му и с наивните аргументи, че като си пийне би могъл да издаде четата са несъстоятелни. Беше всепризнат авторитет и опасен съперник. Яркият му национализъм също будеше опасения у новите съюзници на България. След десети ноември опитите му да създаде здрава националистическа партия и неуспехът му не се дължат на липсата на водачески качества, а на политически ходове на заинтересованите. СДС отказа съюз на Българската национал-демократическа партия. Под влияние на западниците Георги Атанасов от БСП нареди на приятеля си Николай Генчев да я разтури. Съдбата на Демократичния форум също беше нещастна, но перипетиите не са ми известни.

Характерно в случая Александър Фол – Николай Генчев беше не само интелектуалното съперничество, но и интелектуалното равенство. Фол обаче приложи отричания от Бачо Кольо прагматичен „царедворски” модел за участие във властта, получи както значителни правомощия в ръководството на българската култура, така и възможности да реализира сериозен управленчески и научен принос. По неговите сили бе да отдаде заслуженото на най-равностойния от колегите, но и той не го стори. Не потърси по сериозен начин сътрудничеството му, не му повери отговорности съответни на личните качества. Отново бе демонстрирано вечното нашенско дистанциране според по-изтънчената максима: нека и Вуте да се научи да клати шапка, че тогава, че видим.

Заклученията ми от този род обаче трябва да се разглеждат и в тяхната житейска и човешка сложност. И тогава пожеланията в сегашно време стават неприложими за взаимоотношенията в далечното минало време. Но те най-малко могат да предизвикат здравословни обяснения и да подпогнат изясняването на интимните факти от исторически значимите сдружавания и отблъсквания.

Бохемските изцепки на Генчев в средата на властниците не бяха случайни. Те бяха съществена част от личностната му съпротивата и от личностния му баланс. В тях бяха заложени и много сериозни душевни мотиви и вътрешен морален конфликт. Той се отзоваваше на височайша покана да бъде гост на изключителна сбирка, на изключително важни лица. Обикновено се появяваше, поласкан от усещането, че е желан и харесван, изкушен от този начин на символична висока оценка за личността му. После в самия разгар на свободните разговори, съчетани естествено и с наздравници, идваше осъзнаването за участие в сделка, за загубване на свобода и омерзение от това загубване. Изведнъж го обхващаше жаждата да им каже всичко в очите и да им плюе във височайшите мозъци. Алкохолът бе помощно средство да се пребори с човешката податливост към високопоставените ласкателства, да освободи себе си от нехаресваното в себе си и чрез скандала отново да стане

независим и сам. Скандалите с обкръжението на Принципесата и то пред очите ѝ го превръщаха едновременно и в кумир и в не използваем не само за политически партията, но и за включване в голямата политика.

Дефектът му, скандалното му държание под влияние на алкохола в много от случаите, ставаше негова защитна броня и отказ от угодно за властимащите сътрудничество и от търгуването на интерес срещу интерес.

Всяко общество и изисква, и позволява и налага своя тип забележителни личности. Радичков, Радой Ралин и Николай Генчев бяха откритите възможности на онова време. Бяха това, което другите не са и не го могат толкова изящно или толкова бурно и най-вече проникновено. И тримата по своему се отблагодариха на времето си, като успяха да развържат докрай добрите стихии, които владеят душите им.

Личните ми отношения с Радичков се свеждаха до един особено почтителен поздрав при среща на улицата. Изпитвах истинско удовлетворение от това, че той ми отговаряше по радичковски вежливо.

Но понеже Николай Генчев беше между най-близките ми приятели, и понеже тук става дума за историята и историците, след малкото отклонение, ще продължа да говоря за него.

Генчев беше мащабна публична личност с изострени сетива за фалш, истина, справедливост и несправедливост. Една от най-живите съвести на нашия град. Чувствителен лакмус за вярното и невярното в миналото на отечеството и за зигзазите на политическото му ежедневие.

Безукорната му съвест често го изправяше срещу поредните тоталитарни посегателства над правата и свободата на личността. Хвърли се и оглави не една спасителна акция. Защищава Жельо Желев, Иван Калчев, Асен Игнатов, Георги Фотев, Велислава Дърева, Добрин Спасов, Петър Райчев, мен – на университетски и партийни форуми. Посещава високопоставени личности, пише обръщения, до когото трябва в качеството си на партиен секретар, декан, ректор и подписва петиции.

И в тези си начинания не се укрива, а върви и ги обяснява и аргументира, където седне и където стане. По кафенета, ресторанти, улици, аудитории.

Затова и въпреки лицемерните си ходове фамилията на Живков не можа да го включи в своята свита. Позволяваше си близост със силните на деня, но не позволяваше заличаване на дистанцията.

Като дете се боеше от домогванията на Принципесата, но намираше начин да не се поддаде. Лафа му – да не сме сексуални аргати можеше многозначително да се изведе от този, но не само от този случай и даже да се разгледа в един по-широк политически контекст.

Плашеше се не от царя, а от блюдолизничеството и подкупността на българските царедворци. Силно уважаваше таланта на един от най-задълбочените и продуктивни свои колеги, но го осмиваше заради наследените от фамилията черти. Блюдолизничеството е характерно за

царедворците, казваше го Генчев за Фол с изискана високомерна небрежност, просто така. А беше изключително трезвен и душата му светваше неподвластна на йерархични условности и копринени примки.

Той не мразеше Фол, но никак не искаше да разбере и да приеме и другата алтернативна съизмеримост на някого с времето ни.

Неповторимостта е понякога неповторимо себична и самовлюбена.

Съвестта и морала му стряскаха коравите глави от БКП-БСП и те си знаеха тяхната. Социализмът го направи професор, а той тръгнал срещу нашата партия /Подмятане на Павлина Шолева на автобусната спирка на Орлов мост/. Не мога да забравя наситените с жива ненавист погледи, с които го разстрелваха някои присъстващи, когато през 1992 г той четеше в партийното издателство благоразположената си критика на новоизлязлата книга на Александър Лилев. Ти ще ни кажеш на нас!

Коравите глави не можеха да понесат, не можеха да разберат, че в случаи като този на Николай Генчев няма двуличие, ренегатство и измяна, а има развитие от несвободното към свободното мислене. Има заемане и отстояване на позиция. Преодоляването на младежко и национално невежество беше започнало постепенно още след изтичането на първото десетилетие след девети септември. Много от българите, особено от незрелите млади, които бяха повярвали искрено, че предлагания от марксизма-ленинизма социален експеримент може да доведе да възход на на отечеството постепенно проглеждаха. Следващите години вече бяха напълно достатъчни, за да прозрат скудоумието на комунистическата идеология и на подведомствените ней обществени и духовни науки и да започнат да изграждат основите на ново начало.

Но омразата тегнеше и продължава да тегне. Как дръзнаха именно те?! Отговорът би могъл да се търси в голямата дарба. Николай притежаваше чувството, което помага да различаваш истината от фалша, справедливостта от несправедливостта, човеколюбието от фанатичното и нелепо съчетаване на хуманизма с класовата ненавист

Тази дарба му позволява да изпревари наивно подведенните свои съвременници от следвоенните поколения. Тя му откри възможността да надживее заблудата и да се противопостави на догмата и на лъжата.

Е, тази омраза не се споделяше от всички.

При кандидатстването му за президент на България ние, няколко негови упълномощени, бяхме изслушани от представители на тогавашното политическо ръководство на БСП. Особено negliжирано се държа Премянов, току шепнеше нещо на съседа си, току набираше някакъв номер по мобифона. Топенчаров-младши изрази симпатии, без да обещае подкрепа. И все пак някой от интелегентните ръководители на БСП

продължаваха да си дават сметка за високата стойност на личността Николай Генчев. На същото това заседание Николай Добрев живо се интересува от предлаганата от нас кандидатура. А по-късно и Александър Лилов направи опит да спомене името на професор Генчев като възможен президент, но всуе. И на мястото на Николай Генчев се появиха кандидатите заместители Георги Пирински и Иван Маразов.

В желанието си час по-скоро да изясня една от най-важните черти в характера и поведението на бачо Кольо бързам да се позова на спомените на трима негови съвременници и колеги.

ПРОФ. СТЕФАН ДОЙНОВ:

/авторски запис на разговора с професора/

Русия, която се е раположила с единия си крак в Азия, а с другия в Европа потиска народите в тези краища, както потиска и своя народ.

Това е смисълът на една от тезите на руския философ и революционер А. И. Херцен, която професор Николай Генчев цитира в книгата си „Българо-руски културни общувания през Възраждането?“

/Моя вметка: Според проф. Дойно Дойнов цитатът на Херцен, представен в книгата на Николай Генчев е по-различен по текст, но не и по смисъл и той се опита да ми го преразкаже: „Всичко това Русия правеше в интерес на имперската си политика, започнала със „Завещанието“

/автентичността на този документ е оспорвана/ на Петър I, с гръцкия проект на Екатерина и на Мария Тереза и сина ѝ Йосиф за подялбата на османското наследство и за възстановяване на Византия.

Тази империалистическа политика е замаскирана с филантропия, но ако вникнем дълбоко в съдържанието на процесите следва да открием, че прикритите под филантропични и освободителни цели Руско-турските войни не са нищо друго освен едно от звената на руската политика - нейното империалистическо господство над Проливите, Балканите и Средиземноморието.”/

Книгата на проф. Николай Генчев е дадена от ЦК на БКП за рецензиране. Академик Николай Тодоров пише един общо взето положителен отзив, заключавайки, че това е първото изследване, което обема в пълнота българо-руските културни отношения от периода на Възраждането. Той има само една забележка. Исква промяна на страницата, на която Николай Генчев разсъждава върху съдбата на народите, подчинени на руския царизъм в политическо и духовно отношение. Нещо повече, академик Николай Тодоров пише, че би елеминирал тази страница от ръкописа, иначе книгата не бива да се обнародва.

Лично аз бях свидетел на писането на този труд и бях един от първите му читатели. Знаем, че Кольо не беше викан в ЦК, но за всичко това беше осведомен от академик Илчо Димитров и професор Константин Косев, които по това време, доколкото си спомням, работеха като заместник завеждащи отдели в ЦК на БКП.

В няколко разговора, убеден в правотата на собствените си разсъждения, предлагам на Кольо изваждането на страницата от неговия сериозен и твърде полезен за българската наука труд. В тези случаи, спомням си точния му отговор, визирайки разговора с двамата академици, той добавяше: „и ти ли не разбра като онези „безпристрастни читатели”, че аз написах тази книга, заради тази велика идея на Хрецен.”

В друг разговор в Гранд Хотел София тримата – Илчо, Косьо и аз - искрено убеждавахме Кольо да направи промяната. Все пак колко духовни сокове са потекли от руската империя към България. По-точно от Украйна – Киев, Одеса, Харков. Навремето там са учили и са творили най-добрите представители на българската възрожденска и следосвобожденска култура. Помощта е била дълбока и искрена – най-демократичната конституция в тогавашна Европа; българска армия... След Освобождението съдействието на Русия е огромно и за извършването на първите стъпки в българската просвета. Това се случва в Габрово, Сливен, Пловдив, Русе, София. Няма българска класическа и реална гимназия без руски високоинтелегентен учител, който носи прогресивни и бунтовни идеи и разсъждения за младото поколение на неговата страна..

Интелигентна Русия слага в ъгъла имперския репресивен апарат и ни подава нещо напълно различно.

Веднага след епизода с разяснителната акция и с натиска над автора виждам Бачо Кольо в клуба на журналистите. Седнал е на дълга маса със Стефан Дичев, Кольо Рачев, Васил Гюзелев и им обяснява какво е написал и какво искат от него.

Унищожиха книгата. Тази книга е единствената инкриминирана книга на български искорик от ЦК на БКП.

Историците имаха конгрес. **С акта на инкриминацията се даде възможност на Бачо Кольо да пропагандира книгата си надясно и наляво. А сред интелегенцията се говореше:”Бачо Кольо каза тъй. Бачо Кольо каза иначе.”**

Всичко можеше да мине и да замине, но академик Николай Тодоров раздуха проблема.

По онова време под негово ръководство бяха обединени всички институции на историците. И вероятно на него му тежеше не толкова, че написаното от **Николай Генчев е грешно, отколкото че има куража той така да се каже лично да представлява пред обществото историците, че даже и Историята.**

Проф. Филип Панайотов:

Когато Николай престана да се занимава с парливите проблеми на недалечното минало и насочи научните си интереси към Възраждането, мнозина си казаха: "И той си намери тихо пристанище!" Заговорих го веднъж на тая тема.

-Тихо пристанище ли? — засмя се той. — Вие хабер си нямате какво представлява Възраждането. То е тотално отрицание на днешния режим. Но за да лъсне това трябва ярко да се откроят автентичните идеи на Васил Левски, неговите схващания за бъдещото управление, за святата и чиста република.

Николай направи точно това по един блестящ начин. Той написа книгата си "**Левски, революцията и бъдещия свят**" на един дъх и за съвсем кратко време. Това стана възможно, защото **той вече я бе "изговорил" пред студентите си в университетските аудитории, по време на многобройните си беседи из цялата страна, на редицата научни конференции в присъствието и на чуждестранни учени. На него му бяха много полезни въпросите и реакциите на слушателите, за да намери най-точния и въздействащ изказ на своята мисъл. Но не по-малко важно за него бе и друго - да популяризира еретическите си възгледи пред колкото се може по-голяма аудитория, да спечели колкото се може повече съмишленици, защото нямаше как да бъде сигурен, че ще излезе замислената от него книга.**

Тя все пак излезе, но след избухналия скандал се заговори, че ще бъде спряна и дори претопена.

Тъкмо по това време се видяхме с Георги Атанасов. Той не пропусна да ме попита какво мисля за книгата.

- Това е най-хубавата книга за Левски, написана досега.

- И няма никакви недостатъци?

Реших да се пошегувам:

- Всички книги от Николай имат един и същи недостатък. Във всяка една от тях липсва поне едно изречение и има поне едно изречение в повече.,,,

Всичко това Георги го знаеше по-добре от мене, особено изречението, което беше "в повече". В него се подчертаваше идеята на Левски за бъдещото управление: народът трябва непрекъснато да контролира властта, за да запази свободата и правата си.

Главно Георги Атанасов успя да спаси книгата от претопяване и близкия си приятел – от санкции.

проф. Иван Еленков:
/кратка мемоарна бележка/

Сравнително късно, вече студент в трети курс на Исторически факултет, изгря в очите ми звездата на проф. Николай Генчев, за да не помръкне никога...; не само неговите преподавания въздействаха върху мен; бих казал пленяваше ме магнетизмът на неговата личност. **Сега съзнавам, че поведението му внушаваше преди всичко избор на социална позиция – и с призивите за «историческата истина», които отправяше от катедрата с преподаванията си, и с публичното си държание, и в непосредствен контакт с нас, студентите, по обособяващите се от средата на 1970-те места на професионални събирания на историците в България (конференции, научни сесии, симпозиуми, много различни от по-раншното свикване на колегията по идеолого-пропагандни акции, препрочитащи миналото в актуален политически контекст). Лесно бе студентът да се научи, да приеме, да избере позицията на мислещия и проникващия с мисълта си отвъд измишленията на идеологията свой висок пример и да се домогва към «историческата истина» като норма на знанието, най-общо казано.**

През нашето студентство идеологическото покритие бе много лесно разпознаваемо и не се радваше на уважение в професионалната среда. Образованието ни по история от 1977 до 1981 година идеше непосредствено след времето, в което историческата наука вече бе постигнала еманципация от идеологията, канонът на професионалното изследване вече бе утвърден и историческите знания ни се преподаваха като аполитични и анти-идеологични. Самите преподаватели ни наставляваха в този канон; **на лекциите си и особено на студентските конференции, организирани от проф. Николай Генчев, той с особено упоение четеше историографски доклади, които бяха остра критика именно срещу идеологическите наслоения в българската историография...**

Учех се да пиша, следвайки него за образец, смея да си призная, че за мене маниерът му е бил висока мостра – на писане, на мислене.

За „свободното общуване” с проф. Генчев понастоящем се носят легенди, сред които никак не малко користо изопачени, неистинни и грозни. Бивал съм много пъти в условия на

непосредствен досег с него, и като студент и после. Имал съм голямо почитание към професора, до края на дните му не стигнах свободата да се обръщам към него по име или пък на „ти”. Никога не оставах до свършека на вечерите в режим на „свободно общуване”, може би и от боязън за притеснителните обстоятелства, които неизбежно се възцаряват при финала на всяко непремерено строго, противно на академичните йерархии, съприкосновение. Имам памет за смешното, веселото, светло начало на тия вечери.

Не ще и дума, че проф. Генчев заемаше центъра на всяка сътрапезническа композиция и неговото въображението поставяше на общо обсъждане в причудливи и занимателни форми текущите му собствени изследователски дела и планове, факултетните характеропатии, изумителните падения на високопоставени държавни, партийни и академични лица, „актуалните проблеми на вътрешното и международното положение”, потресни разкрития из българската история... Ако, както най-често, или твърде често биваше, вечерта започваше с обсъждане на подозираните и общоизвестните служителни на Държавна сигурност, то това се развиваше във всички възможни измерения на сюжета. Признавам, че много от твърденията му ми изглеждаха невероятни; уви, годините сетне донесоха неопровержими потвърждения на неговите думи.

Като студенти пътувахме, вече не помня за коя от многобройните конференции в юбилейната година 1981-ва, из подбалканските градчета и трябваше да нощуваме в един женски манастир. Още от София проф. Генчев оповестяваше, че игуменката на този манастир, в моите очи смирена и изключително благопристойна жена, е капитан от Държавна сигурност. Следвах три секунди за ефекта на смайване от тези негови думи и съкрушителното му допълнение – „Ако вече не е майор”. Общият смях след него траеше много повече. После следваше пояснение за агентурното име и естеството на конспиративните занимания на свещеника в църквата на същия манастир, владиката, техните чиновове, перспективите им за растеж в системата – без край.

Не би могъл да се направи дори приблизителен списък на всичките му теми и сюжети; това си бе особена форма на активен обмен на скрито, недопустимо до публичността истинно обществено знание.

Свидетелстванията на тримата професори наистина затвърдиха у мен ключовото ми убеждение за личността на Николай Генчев.

„Бачо Кольо каза това, бачо Кольо каза онова...”. Тези думи се носят от уста на уста през тогавашните години между хората, които знаят и които искат да знаят повече за себе си, за обществото, в което живеят, за нацията на която принадлежат. В авторитета, в опонента на властта, в свободомислещия – в него се вслушвах, него цитирах. Чрез него участвах в особена форма на активен обмен на скрито, недопустимо до публичността истинно обществено знание. От него получавах потресни разкрития из българската история, но и из нашето съвремие. В книгите си, въпреки цензурата, той съумяваше да изрече и да наблегне поне на една безценна «истина в повече». Както да кажем в книгата си за Левски, в която напук на тоталитарните властници горещо застъпва идеята на Апостола за бъдещото управление: народът трябва непрекъснато да контролира властта, за да запази свободата и правата си. Или както в книгата си за българо-руските културни общувания, в която заковава оценката на Херцен, че всичките си външно-политически стъпки Русия прави в интерес на имперската си политика.

Беше лудо влюбен в тези заплашени от кастриране дръзки свои пасажии и смяташе, че целия му труд ще загуби смисъла си, ако те бъдат задраскани. Обичаше да ги цитира преди самата книга да е издадена и след като бъде издадена и да разказва за цензурните си патила. Със зъби и нокти се бореше за опазването им, като ставаше публичен обвинител на тоталитарната цензура. Тези негови борби се превръщаха в нагледни уроци и в личен пример за гражданска неустрашимост и бяха от голямо значение за онези, които държаха на българското си име, но не бяха привикнали да четат специализирано историческо четиво или за другите, които плъзгайки поглед по многото страници биха могли разсеяно и лекомислено да пропуснат особено важното, че и за най-тесните специалисти, които не един и не два пъти бяха загърбвали опасните истини.

Понеже продължавам да се мъча да предам настървението, наслаждението и проникновението, с което Николай се опитваше да излага словесно и на показ най-важното в книгите си, във вечните си цензурни перипетии около тях и някой от фантастичните си лични и публични сблъсъци, аз искам, признавам си го, изпълнен с особена възхита, да припомня един епизод, който по мое мнение и убеждение е между най-ярките в живота му. 8 декември 1963 г. Питам и разпитвах няколко близки колеги

на Николай. Никой не си спомняше за този случай. А той го бе споделял с мен с такова въодушевление и с такова вътрешна удовлетвореност, и то не един път.

Вярвайте ми, че за никоя от книгите си не ми е говорил по-съкровено. Сам се възторгваше от дръзката си хлапачина, а в очите му имаше доверителността на дете, което чака да го потупам по рамото за лудорията му. Забрави даже пълната чаша със слънчево, кехлибарено питие. Търсил бе революция, станала бе революция, на пръв поглед миниатюрна, но същевременно осезаема, неподправена, такава да я сложиш в шепа и да усетиш пулса ѝ. Тогава, пред паметника на Васил Левски, в средношна София, бе заклел и себе си и стотината свои студенти в името на Апостола и в името на България да служат вярно на Отечеството и да не прекланят глава пред български деспоти и чужди могъщества. Не как да е да не прекланят, а именно както Апостола го е правил – посветено и със себеотричане.

Най-накрая ме споходи идея. Ама защо съм тръгнал да търся друг разказвач за онова събитие, когато имам под ръка повествованието на най-автентичния, на самия Николай Генчев. Ето го, измъкнах го от неговите „Спомени“ и това, прочетеното, абсолютно съвпадна, с онова което ми е разказвал и преразказвал пред отстранената и недокосната слънчева чашка в клуба на журналистите:

... идеята за възстановяването на 8 декември е моя...

Все едно, буйната разпивка продължи...

Някъде към три часа аз призовах присъстващите в духа на традицията да отидем на поклонение пред Паметника на Васил Левски. Нямаше нужда от втора покана. Бързо се наредихме в редици и с песента "Доста робство и тиранство, стига сме търпели" стигнахме до паметника.

Пиян и решителен, аз се качих на площадката и с висок глас изкомандвах: "На колене пред духа на най-великия българин!" После пред смълчаното и коленичило мнозинство произнесох следната реч:

- Драги колеги, тук в благоговейна почит сме паднали на колене пред Апостола. Но защо забравихме неговите три завета: Левски ни учеше да обичаме народа си, да уважаваме демокрацията, а ние търчим след всеки деспот; Левски ни даде пример, как се умира за България, а ние се кълнем на чужди държави и на чужди интереси.

И щом изрекох "Срамота е, студенти и колеги мои", видях, че стихналият на колене митинг е заобиколен отвсякъде с джипове на милицията. Точно в това време Илчо Димитров ме изтласка с все сила от площадката и започна нещо да обяснява на студентите. Сигурно съм помислил, че ако милицията е чула думите ми, ще предприеме действия за разпръскване на митинга, затова отново се покатерих на площадката и извиках:

- Да не забравяме добрите традиции на празника! Който е готов, да дойде с мен да строшим поне няколко витрини по бул. "Руски".

Студентската маса се надигна и моментално се нареди за тръгване...

Височайше люде без биография отсъждат с високомерно снизхождение: ааа... за тогавашните интелегенти ли става дума? Пиянствали, с перчели се и се биели в гърдите. Такива разобличители с превзета усмивка дори цитират Ботева:

механите са нам тесни -

крещим: "Хайде на Балкана!"

Ами те, тези критици, през онези времена, не са ли пили от същото вино? Но как не сме чули, ако не крясъка им поне кадифените им баритони да протестират. И как след пианството им не сме прочели от тях статия като „Учителка на живота, но кога“, посветена на свети истини за българската история и публикувана в списание „Младеж“, или книги като: „Левски, революцията и бъдещия свят“, „Руско-български културни общувания през Възраждането“, „Социалнопсихологически типове в българската история“ „Спомени“ и пр.

Тук, в тези статии и книги е запечатано с перо и знание диаметрално противоположното на ботевото:

Крещим, но щом изтрезнеем,
забравяме думи, клетви,
и немеем и се смеем
пред народни свети жертви!

Разпивките за разтуха с приятели на Николай Генчев са нищо в сравнение с другото хилядократно по-силното от градусите на виното и на коняка. То бе едно особено негово състояние, което аз наричам: пиан от любов към България. И не приемайте този израз като измислен и приповдигнат художествен образ за приятелска възхвала. Това беше мисловната и духовна същност на историка и българлюбеца Николай Генчев.

Това е той, Николай Генчев, и бързам да се поправя, не с най-ярката черта на характера си, а с цялостния си облик на учен и на общественик. Беше барабанчикът, глашатаят, пътуващия проповедник на идеите си. Барабанчик – защото събираше хората около себе си. Глашатай – защото посланията му отговаряха на онова, което се носи във въздуха и се очаква от хората. Проповедник – поради страстта, която влагаше в разясняването, популяризирането и защитата на основоположните си идея. Тук не става дума само за написаното и публикуваното и казаното в медиите, а главно за онова, което осъществяваше с невероятните си възможности да общува със своите съотечественици. Движеше се из столицата, пътуваше из страната, спираше се с безброй приятели, сядаше на десетки маси в клубове и кафенета, ораторстваше на събрания, срещаше се със стотици учени и интелектуалци от всякакви гилдии. И доказваше, и се присмиваше, и убеждаваше. Голите и неудобните за тогавашната система истини постоянно бяха в устата му. Свободното им изговаряне на висок глас беше силата му. Защитата от нападките на властта правеше още по-популярни неподчиняващи се на цензурата идеи. Поведението му беше пример за възможното съществуване на свободен човек в стагнирана страна, а и сега може да бъде модел за подражание на полуосвободените граждани на полудемократична България.

В тези години стереотипното публично говорене, равносилно на тягостна тишина, бе най-дразнецко нарушавано само от един друг глас, кресчендо, едноновременно различен от Бачоколовия и все пак много подобен. Гласът на Радой Ралин.

Не мога да не се върна отново и към максимите на Николай Генчев.

Бяха присъщи, негови, неповторими. Той се движеше из града обвит от електронния облак на тези саркастични сентенции, и наелектризираше десетки познати и даже съвсем непознати: „Хитлер е дребен баварски бохем от епохата на Сталин“; „Кои ще ни освободи от нашите освободители“. Крещи в кафенето на студентския дом „Давам отпор!“, като подигравка към властниците, които ни карат да се противопоставяме на възгледите на чешките делегати на младежкия фестивал в София. „Не ме е страх от царя, а от българските царедворци /лакеи и корумпирани/“. В парижкия ресторант многократно повтаря остротата си, разстрелваща плиткоумието тип „агент 07“ и Щирлиц по време на така наречената студена война : „Искам да бъда вербуван, искам пари, за да черпя“. Две мои подсказвания направо се лепнаха към неговия стил на мислене и присмиване и си станаха стопроцентово генчевски: според новия голям брат нашите историци превръщат днешните българи ту в исконни прабългари, ту в чистопробни славяни; вече си имаме наша съвременна национална привичка: посрещаме с хляб и сол на Орлов мост поредния български освободител.

Жал ми става за много от просветените хора на нашите дни, които повтарят под път и над път, че някога имало обаятелни личности и герои, а през втората половина на двадесетия век царяла нищета откъм изявени и харизматични лица, от забележителни имена, които могат да служат за пример и почит, и които да се равнят с будителите от миналото.

Жал ми става и за някои предубедени умни глави, разсъждаващи извън условията на времето, мястото и процесите, които са склонни да обвинят и Николай Генчев и подобните нему съидейници „ревизионисти“ в комформизъм. Смея да твърдя, че в никакъв случай не ставаше дума за политическо сътрудничество и политическа лоялност. Комформизмът съществуваше дотолкова, доколкото не се проповядваше, нито се пристъпваше към насилствено разрушаване на статуквото и доколкото личното несъгласие на всеки от нас не се изразяваше нито в маргинализиране, нито в екстремизъм. Вярно е, че напредничавата българска интелигенция не мина през затворите, нито се вдигна с оръжие, но в нейниот теоретични, научни, художествени и прочие изяви се сътворяваха идеи и решения, които рушаха старото мислене, ерозираха обществената система. Хората като Николай Генчев предлагаха нови истини, структури и виждане за начина на живот и за смисъла на живота.

Бляскавата съпротива на Николай срещу прегрешенията на българската историография излизаше извън рамките на тясно научното третиране на въпроса, тя беше бунт срещу престъпните дела, похвати и маневри на българските водачи от миналото и още повече от настоящето или по-точно - главно от настоящето.

Бачо Кольо беше страхотен и одухотворен артист. Обичаше да играе себе си – в чистия си национализъм, в несекващата си младост, в

непокорството, стигащо до неподчинение. Пееше на висок глас „Само теб обичам Джери” или „Лили Марлен”, за да е предизвикателен. Враждуваше с умствената скованост, лицемерното благонравие, научното блюдолизничество и слугинаж. Великолепните си изпълнения разиграваше при случайни и неслучайни срещи по софийските улици, в клуба на журналистите, в „яйцето”, в чешкия клуб, по парижките булеварди и в парижките ресторанти. Незабравимо е вдигането на крак на целия празнуващ Софийски университет през късната доба на един осми декември и знаменитата му патриотична реч пред паметника на Апостола.

Разказа ми идеята си за смешната история на България между две полувремена на един от развихрените мачове на наклонената полянка до селската му къщичка над Железница, която нескромно водеше за своя вила. Размечта се да драматизира бъдещето си произведение и тука на тази същата полянка да устроим театър на открито и ние приятелите да го изиграем пред приятелска публика.

Историята не дава право никому да класира героите ѝ. Различни са като олимпийските богове по характер, заслуги и чудесни дела. Питам се защо между десетките имена, които споменавам, изявились себе си през времето на възхода и падението, все ми се ще да поставя на най-челно място името на Николай Генчев и отговарям на себе си и на читателите: причината е сигурно в многоизмерността на този български мъж.

Най-напред той беше непреклонен българин и български националист, дори тогава, когато в ранната ни младост идеите на социализма ни се струваха привлекателни и чисти. Вече през шейсетте това беше човекът, който мечтаеше за рухване на Съветската империя, смяташе Сталин за най-големия сатрап в нашето съвремие, твърдеше, че който ни освободи, той ще ни пороби.

Появиха се и твърдения, че няколко години след десети ноември Николай Генчев се бил преобърнал. Тъкмо напротив, твърдя го като близък свидетел: той остана верен на себе си. Продължи да отстоява не просто национализма като идея, а национализмът като нещо реално и върховно за политическото настояще и бъдеще на България. Червените знамена, с които заплашва на тържество в Карлово по случай годишнина на Васил Левски не са връщане към комунизма, а предупреждение към близките му властващи съидейници демократи за онова, което вече се виждаше: че процесите не се овладяват, че се разрушава националната икономика, че страната се разграбва, че народът оголява вследствие на компромиси, нарушенията на българските интереси, лесното подчиняване на външни влияния, дезинтересиранието от проблемите и живота на редовия българин, недостатъчната защита на българското население извън родината, пренебрегването на някои законни претенции към съседите.

Нежелението да си слепец в никакъв случай не означава отказ от идеи и принципи. Само той през деветдесетте можеше да се осмели да

каже на американския посланик, че отблъскването на народа от себе си, което Съветите са постигнали за четиридесет и пет години, някои американски властници се мъчат да наваксат само за година. Неговото предупреждение към Съединените щати има особено важен смисъл. Той не приемаше Съединените Щати да заемат механично мястото на Русия в нашето национално съществуване. Той все повече отчиташе и проповядваше баланса и неутралитета, като начин на национално съществуване. Бдеше за оцеляването на България преди още да знае, че Югославия ще бъде зачеркната.

Тъкмо подобни негови думи, мисли и предупреждения в самия край на живота му някой побързаха да тълкуват като връщане към младежките му леви убеждения. Нищо подобно. Те са само нов силен вик на демократичното му и пробългарско мислене.

Бидейки българин, Бача Кольо съумяваше да бъде гражданин на света и бидейки учен, политик и трибун можеше да бъде щедър, да съчувства на изпадналия в беда, да става защитник на човешки съдби.

Готов да отваря душата си, за да отвори душите.

Прословутата негова статия за историята, като учителка на живота, бе придружена от кратка бележка.

Редакцията е смела, но редакторът не е вчерашен. Стрелян заек е той. Затова с типичната професионална хитринка за узряващия социализъм, се опитва да скрие слабините си със смокиновото листо. Тъкмо такъв е смисълът на тази бележка:

Г С поместването на „Учителка на живота, но кога?“, „Народност — българин“ и „Една учителка пита“ редакцията предоставя своите страници на читатели, които искат да споделят свои мисли по тези въпроси.

Връзваме на възел и вкарваме в заблуда високите цензори, като наивничим, че това е игра, че уж е дискусия от социалистическите, с две-три по-ръбести мнения, след които ще следва правилен идеологически огън и той ще изглади първоначалните ръбове и ще разпердушини всички, които се пъчат и се пишат за интересни.

В случая – същото. Разгаряне на читателско любопитство и читателски спор. Но здравата заключителна дума ще бъде в наши ръце.

Да бе, да. Стари истории. За други случаи, но не и за този.

След бележката пред очите на слисания читател се разгръща и паметното писание. Започва се с нещадяща никого оценка за състоянието на българската историческа наука, която все още не е в състояние да отговори за потребностите на националната ни култура.

Следва провъзгласяване на най-високата цел на историка - търсенето, откриването и утвърждаването на истината, цялата, пълната, непринудената историческа истина.

Защо българската историческа наука е слаба? Защото е стигнала до своето падение, като доброволно е приела да бъде прислужница на силните на деня и да абдикира от своята естествена роля на защитничка на истината, на носителка на прогреса.

Придвижването към жестоките заключения става през апотеоза.

Възхвалява се славното българско средновековие с новата азбука, която сме дали на света и на славяните; със забележителните за онези стародавни години литература и изкуство; с великите пълководци и дипломати като княз Борис I, Симеон Велики, Иван Асен II; с тежката битка за спирането на турските орди в похода им към Европа.

Само че... И натискът набира сили. Следва заклемяване след заклемяване.

Прикриващият лозунг за борба с национализма изсуши, смачка и обезличи тези блестящи страници от миналото.

Открито бунтарство и свободолюбие.

От хъшовските прояви по кръчмите до манифест на духовното национално освобождение.

Нашата историография е заличила образа на средновековната българска държава, една от великите сили на стария континент, центърове на световната медиевална цивилизация. В съзнанието на хората сега доминира, макар и измамно, Киевска Русия, която е отстъпвала и по блясък и по величие на България. Дилетанти и политикани създадоха исторически невярна теория за реакционната роля на възрожденската буржоазия. Няма нов български историк, който да е написал сериозен труд за националната епопея - Априлското въстание.

Безотговорно се отказваме от цели страници от историческото си минало, от историята на Македония, Тракия, Добруджа и Западните покрайнини. Липсват сериозни изследвания върху епохата на буржоазното общество, набързо скалпените материали по история на БКП са израз на политически пристрастия.

Грешките на историографията имат сериозни последствия. Те атрофират националното съзнание и смущават процеса на окончателното оформяне на нашата нация, като модерна, хомогенна и зряла етническа единица. Нашата историческа наука не изпълнява едно

от най-належащите си задължения – да прави суров критически анализ на миналото, което за нас българите е безкрайно необходимо и така да извлече поуки за сегашните и идните поколения. Пресоляваме и понякога изопачаваме истините за нашето трудолюбие, ученолюбие и гостоприемство, борбеност и т.н. Такива приказки са само упойка на националната душа, но не водят до обогатяване и усъвършенстване.

Идва ред на плющящите като бич божи въпроси. Те следва да се цитират дословно:

1. Как може един толкова велик народ като българският, който даде писменост на славяните, който изгради една от най-силните държави в средновековието, който създаде най-еретични революционни учения, който позна блясъка и се радва на международен престиж, да се сгромоляса така бързо под напора на османските турци?

2. Как можаха наследниците на тази държава, на Крум, Симеон, Калоян и Ивайло да търпят пет века робския ярем, живеейки поне 400 години в тъма, забвение и безпросветност, когато Европа твореше в непосредствена близост модерния свят?

3. Защо България, след едно жизнено и пълно възраждане не можа да събере своите земи, да обедини своя народ, не можа сама да уреди своето освобождение, а се остави на милостта на чужди, корисни или неспособни спасители. Не е ли политическата история на Възраждането низа от неуспели завери и въстания или от легендарни хайдути, които не носеха реална полза за българското освобождение?

4. Как можа България за 40 години след Освобождението да рухне, да разпилее своя национален капитал, своите земи, култура, своя език?

5. Нима не е същата тази нация и същият този българин, който стоеше на опашката на световния прогрес, който ореше нивите си с дървено рало, когато хората познаваха телевизията и се добираха до кибернетичните машини, който мислеше, че химическа промишленост е синоним на сапунена фабрика?

Филипиките срещу националната психика, националното поведение и националния избор продължават в въпросителна форма и като че ли нарочно са писани от вчера за днес.

Грябва да се обясни в края на краищата, защо прогресът в нашата национална история, при толкова милите черти на българина и на българската нация, е така бавен, така мъчителен.

1 — Дали сме били от бога наказани или зла орисия ни е сполетяла?

2 — Дали е виновен кръстопътят, на който живеем?

3 — Дали сме негодна раса, тор за висши цивилизации?

4 — Дали сме хитри в дребното и неспособни в голямото?

5 — Дали сме нямали водачи или сме имали такива, каквито заслужаваме?

6 — Дали сме имали много предатели и малко светли умоове като В. Левски?

7 — Дали сме имали добри приятели или сме се сродявали с дявола?

8 — Кое е пречело на нашия прогрес, кое е тласкало нашия полет?

В нажежената, яростна атмосфера се приема, че съвета на Фол към българите най-сетне да се забързат е основателен, но не е най-важният. Нужна ни е изключителна концентрация и дълбоко и същностно мислене.

Непретенциозното приятелско сръфване между Генчев и Фол на Орлов мост се превръща в разделителна теоретична черта.

Натрупани са много горестни и болезнени истини, но някои от тях въздействаха като токови удари: оставили сме своето освобождения на милостта на чужди, користни и неспособни спасители; изборът ни на приятели често прилича на сродяване с дявола; Киевската Русия е отстъпвала по блясък и по величие на България; българинът е на опашката на световния прогрес, когато светът вече се е добрал до кибернетиката, високите технологии и съвършената химия; нямали сме свестни водачи, но сме имали такива, които си заслужаваме, защото сме хитри в дребното и сме неспособни в голямото.

Нашата основна немощ е нашето несъпротивление на Русия – чужд и користен спасител, дявола с когото, се сродяваме и който зачерква, както нашето минало така и цивилизованото ни настояще. Кой ще ни отърве от задушавачата прегръдка на нашите освободители.

Вече цитирах шеговитото обръщение на Бачо Кольо към сина му, но тук, на най-точното му място не мога да не го повтора. „Ивайло, когато умирам и ти дойдеш да ми затвориш очите, кажи ми сине, излъжи ме, че руската империя вече е рухнала”.

Но отново припомням и саркастичното му подмятане на поредния американски посланик в началото на деветдесетте: „За нула време вие успяхте да отблъснете българите, което руснаците сториха в значително по-дълъг исторически срок”.

Жестокият реализъм на Генчев през тоталитарните години върви успоредно с научните домогвания на Фол, при които смисълът и задълбочеността често надмогват позитивизма на първо ниво, за да достигнат до солидни исторически и политически обобщения. Научните познания за времето на Александър Македонски дават възможност да се разсъждава върху обвързването на Изтока със Запада. Как може да се постигне единството между два континента? Следва и авторския отговор на въпроса: като се заложи на единомислието, което приема, че всички обитатели на земята са равни, че е задължително взаимното зачитане, приемането на заварените порядки и уважението и спазването на еднаквите за всички поданици закони. Затова е необходимо да уважаваме забележителния пример за обединение на сегашния свят, даден преди хилядолетия от Великия Александър. Той прави от два континента единна държава, само защото далновидно е възвестил равенството между персите и гръко-македонците в порядките, институциите, обичаите, народопсихологията, начина на мислене и обичаите.

Опитът на великия завоевател е чаровен с смелостта си, възхитителен заради всечовешкото си значение, но и твърде прибързан в исторически план. Равносметката е печална. Следва го ново отделяне на Египет, Сирия, малоазиатските земи и Македония с Балканския полуостров. Причини за този процес са от една страна непреодолимите разлики между Изтока и Запада и от друга - жизнеността на исторически образувалите се общности.

Послеалександоровото време се характеризира и с желанието на едноличните монарси по целия свят, колчем видят пред себе си приведени глави, веднага да се втурнат да подражават на сенките на Рамзес, Ксеркс, Дарий или Сарагон.

Оттука нататък на прицел се взема произхождащото от азианизма еднолично управление, което както всички подобни опити за имитация, съвсем естествено се превръща в драма или гротеска. Пътят на този тип управление е царското стълбище, в което влиянията се движат отгоре надолу. Типично за тези режими е изкривения смисъл на творческите изяви. Изоставени са темите за независимост, патриотизъм и демокрация. Узаконява се новия жанр – хвалебствената ода с нейните несдържани излияния и с едничкия неин адрес – този на владетеля.

Но кой е владетелят? Запитайте се само кой е владетелят!

Обединението на Изтока и Запада може да се извърши само при узряване на обществените и национални условия и на основата на

принципите на Александър: зачитане на заварените порядки и уважението към еднаквите за всички поданици закони. А дотогава?...

Осъдени сме да гнием по стъпалата на царското стълбище при псалмопенията за генералния секретар и председателя на държавния съвет. Е, разбира се, това са сегашни изказани от мен по ясен начин думи на автора на някогашната статия за Александър Велики.

Всъщност съпоставката на Фол най-вероятно не се нуждае от моето тълкователно изречение.

Редом с поставянето и разработката на глобалните теми в списанието върви и по-дълбокото вникване в конкретните, но темелни въпроси на българската история. Априлското въстание се свързва с онова, за което в момента най-много жадуваме: правото на хората вчера, днес и утре да живеят свободни. То най-сетне доказва след години на възраждане и способността на българите да се организират за постигане на своите исторически цели. Народът, отделните социални сили, се оказва готов да отдаде себе си за постигане на свободата. Веднага обаче се подчертава старата слабост – липсата на добре подготвени ръководители. Стара... и днешна. Толкова днешна!

Споменаването на социалните сили не е случайно. То дава възможност да се натрият пак носовете на конюктюрщици-политици, обслужващи партизанската политика на БКП.

С пълно гърло се казва, че хегемон, ръководител и организатор на въстанието е българската буржоазия. Тя не е стояла настрана от делото, не го е предавала, не е била съюзник на турските поробители. Неоспоримо доказателство е съставът на революционните комитети, с участващи търговци, занаятчии, интелегенти, бегликчии. Тези хора са били патриоти, но не са били така подготвени, че да могат да изпълнят докрай наченатото. А и самата българска буржоазия е била политически и духовно незаякнала класа.

Темата за април се приключва с една прослава на поета и революционера Христо Ботев. Поезията му е обагрена от предчувствието за Април и от пламъците на Април. Книжовните знаци, които той ни е завещал, съдържат целия героичен и многострадален образ на майка България.

Продължава реабилитирането на буржоазията като участник в решаване на съдбините на страната. Сложен е край на пасквилите при обрисувването на Третото българско царство – от освободението до девети септември 1944 г. През тези години под ръководството на буржоазията е утвърдена структурата на новата млада държава, осъществява се съединението на княжество България с Източна Румелия, провъзгласена е независимостта на страната, изградена е силна армия. От буржоазните партии се раждат крупни държавници и политици като Стефан Стамболов последователен ратник на нашето

национално развитие, Петко Каравелов, убеден демократ и политик – реалист, Найчо Цанов, борец срещу личния режим, Малинов, трикратен министър председател на България, поборник за националната независимост, останал до края на живота си верен на демократичните идеи.

Ръководните личности на буржоазна България не бяха прекършени нито от фашистката ориентация на страната, нито от комунистическия преврат и при много трудни, дори трагични обстоятелства търсеха начини и средства да изразяват своите становища.

Сменя се тонът на критиката. Черният партизански негативизъм е заменен с обективизъм. Вече не става дума за цялостно отрицание и обругаване, а за непреодолени слабости на буржоазното общество, които и днес са валидни в не малка степен. Използването на държавното управление за лично облагодетелстване, а не за прокарване на политическа и стопанска платформа. Смяна на партийните кабинети според изгодите на Фердинанд от русофилството или от русофобството.

Фашистките управници на България се отделят в особена категория. При тяхното портретуване се вплитат и психологически мотиви. Признава се, че в историята на капиталистическа България това са най-безличните политици. Но те не са единствените представители на управляващата класа. Старите лидери и през фашизма и през комунизма остават на непоклатими демократични позиции. Ученият Филев заслужава уважение, но като политик той е твърде безхарактерен. Неговата преданост към една обречена кауза го превръща в недалновиден държавник. В последните дни на своята власт, той се отдава на тайно дори от себе си опозиционерство, което в политиката е по-сервилно и от открито лакейство.

Същевременно публикуването на дневника на Богдан Филев представлява един от ярките примери на проява на историческа обективност и на търсене на пълната и непринудена историческа истина. Текстът излязъл изпод перото на професора и министър председателя подтиква към представянето на човешки качества на тази историческа личност, помага да се проследят нейното вътрешно развитие и зигзагите на нейния политически и психологически крах. Бележката към поместения документ очертава разликата между двата слоя на българската буржоазия – фашисткия и демократичния.

При представянето на дневника на младите читатели тежнението за истинност е било равнодействащо на изобличението. Защото човешкият звук, който приижда от дневника, комплицираността на ходове и поврати и на личностното участие, а също и подбудите на това личностно участие, предразполагат към повече неполитизирана обективност в оценките и към повече исторически реализъм при вникване в събитията и в съдбовните ходове на участниците.

Македонската тема също е третирана на остро. Чрез братя Миладинови и сборника „Български народни песни” се подчертава българското на тези земи и това население. Литературния и просветителски труд на двамата се приема като една сладка надежда за поробените братя и като едно доказателство към учудената Европа за нейното невежество. Не се подминава и огромното влияние на славянството върху гръцкия народ и факта, че топографията на Епир, е почти цялата славянска. Биографиите на Миладинови звучат като животоописание на мълчаливи и безкористни герои, които са дали много и никога не са поискали нищо за себе си.

Проявяващите такова високо гражданско съзнание и национална доблест български историци ратуват за популяризиране на историческото знание сред учениците. Науката, която стига до тях следва да бъде и исторически достоверна и да бъде разказана живо и увлекателно. Нужен е един единен по стил и емоционалност учебник по история на България.

И тъй като в новите времена светът е обвързан повече от всякога в едно цяло, то изучаващите нашата история подрастващи, следва да живеят с отворени очи и по въпросите на световната история.

Прави се и новаторското за времето предложение: писането на учебници за всички степени и подбора на учителите да става с конкурс.

Поне в мисленето вече се вижда края на верноподаничеството, на некомпетентността и на кривогледия поглед към миналото, който препраща към младите разкривена, и удобна на властниците картина на настоящето и на бъдещето на страната ни.

Превратът срещу историческото безвремие и безветрие е извършен. Край на угодничеството. Формулирани са новите убеждения:

Национална самостоятелност спрямо господаря съюзник.

Критика на догматичното историческо мислене.

Критика на едноличното и номеклатурно управление на страната, на властващото користо невежество, склонно към предателство в името на временни и себични интереси.

За промяна във вътрешната и външна политика.

Реабилитация на заслугите на буржоазията към българското общество. Свободата и демокрацията не противоречат на националната идея. Отвореността към света и по специално към цивилизацията, откъдето и да идва тя, е пронационални.

За нов подход в издигане на националното съзнание на народа и младежта.

Историята клокочи, историята бие камбаните и се бунуи и претендира за големите истини. Никой от тогавашните млади български историци не беше само изследовател. Всички бяха участници и в отдавна миналите, но и в съвременните събития и процеси.

Будните и интелегентните млади и възрастни жадно поглъщат новите призиви. Властта наостря уши и се подготвя за отговор. Вечните неангажирани в недоумение и любопитство очакват решението на възникващия конфликт и то ще дойде през близките месеци.

/ Главата „Историята бие камбаните, буни се и претендира. Цялата, пълната, непринудената Истина – новата клетва на историците.” е написана по статии, есета, репортажи, бележки на Николай Генчев – на върха на пирамидата. Александър Фол – със свой солиден влог. Илчо Димитров – с дълбочина и точни попадения и особено с публикуването на дневника на Богдан Филов; Васил Гюзелев – с ясен поглед. И още: Асен Игнатов, Мария Велева, Аглика Маркова, Минчо Семов, Здравко Петров/